

BÚCSÚ ARATÓ ENDRE AKADEMIKUSTÓL

1977. augusztus 30-án fájdalmas veszteség érte osztályunkat. Hosszantartó, súlyos betegség után, életének 56. évében elhunyt *Arató Endre*, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, az Eötvös Lőránd Tudományegyetem Kelet-Európa Történeti Tanszékének tanára, az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya Kelet-európai és Nemzetiségi Komplex Bizottságának elnöke, a Magyar-Csehszlovák Történész Vegyesbizottság elnöke, a Magyar Történészek Nemzeti Bizottságának titkára, a Bölcsészettudományi Kar Történettudományi Tanszék-csoportjának vezetője, a Kelet-európai Kutatócsoport munkásságának irányítója, számos hazai és nemzetközi tudományos szervezet, ill. egyesület tagja, a Szocialista Munkáért Érdemérem, a Felszabadulási Jubileumi Emlékérem, a Munka Érdemrend arany fokozatának, a Komenský Egyetem 500. éves jubileuma alkalmából alapított emlékérem tulajdonosa. A korai halál alkotóereje teljében ragadta el, de életműve így is jelentős, maradandó értéke a magyar és a nemzetközi történettudománynak. Munkásságának emlékét könyvei mellett az általa nevelt történelemtanárok és kutatók generációi őrzik.

A Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Arató Endre akadémikust saját halottjának tekintette, s 1977. szeptember 7-én a Farkasréti temetőben eltemettette.

A szertartáson az MTA II. Osztályának nevében Mócsy András osztályelnök-helyettes, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem nevében Galántai József dékánhelyettes, a csehszlovák történészek nevében M. Gosiorovsky akadémikus, a Magyar–Csehszlovák Történelem Vegyesbizottság csehszlovák tagozatának elnöke, a tanítványok nevében Karsai István vett végső búcsút.

Mócsy András gyászbeszéde

Fáradhatatlan, kötelességet kereső és kötelességét szenvedélyesen teljesítő embertől búcsúzunk. Arató Endre akadémikus fájdalmasan rövidre szabott életében meg tudta valósítani az eszmeileg elkötelezett, és épp ezért minden feladatban egyformán helytálló kommunista tudós, oktató és közéleti ember ideálját. Életművét nem érezhetjük torzónak, mert teljes emberként vállalt mindent, és így teljeset is alkotott. Nehéz posztokon felelősséggel és az igazi marxista fegyelmezettségével tudott helytállni úgy, hogy gyakorlati tapasztalatai kutatómunkájára gyümölcsözően hatottak. A nemzetiségi politika gyakorlati, mindennapi teendői szervesen kapcsolódtak össze nála a nemzetiségi kérdés történeti elemzésével és vezették el őt a nemzetiségi kérdés kelet-európai méretű vizsgálatához, majd pedig az előre és hátratekintő további elemzésekből szinte ösztönösen, de egy nagyon is átgondolt tervszerűség spontaneitásával nőttek ki egyre szélesebb látókörű szintézisei, amelyek az országhatárok és a provincializmus korlátait egy tudatosan alkalmazott, egyre finomított komparatista szemlélettel igyekeztek áttörni. Voltaképpen egyszerű és kézenfekvő követelmény volt az ő összehasonlító látásmódja – de hányan élnek vele igazán? Ez az összehasonlítás, folytonos újraelemzés, az ellenőrzés és kitekintés szüksége vezette el őt távolinak látszó, de a különbségek és hasonlóságok szövevényében termékenynek ígérkező területekre, mint a tőlünk talán csak látszólag messze eső ír nacionalizmus kutatására, amelynek visszhangját sajnos már nem használhatja fel további munkákban. A kutatási terület és a szervező munka tartalmának ritka egybeesése jutott osztályrészül Arató Endre elvtársnak, akkor, amikor vállalta és példamutató fegyellemmel látta el történettudományunk nemzetközi kapcsolatainak egyetemes gondozását, azon belül pedig külön is a csehszlovák–magyar történelemszkapcsolatok kiépítését. Jól látta, hogy az olyan, a torzulásokkal, tragikus beidegződésekkel és érzelmi töltésekkel terhes probléma, mint a kelet-európai és dunai nemzetek régi és mai viszonya, nem oldható meg sem száraz tézisek deklarálásával, sem óvatos elhallgatásokkal. A néha kegyetlenül őszinte marxista történeti elemzés sem kapja meg az őt illető súlyt akkor, ha nem egészül ki a nyelv, az irodalom, a művészet és az egész művelődés komplex kutatásával. Az általa életre hívott kelet-európai komplex kutatásnak Arató Endre már nem

láthatja meg első eredményeit, azonban ez a szerveződő kutatómunka, aminek ő annyi szerető figyelmet és energiát szentelt, nem kevésbé fogja nevét megőrizni, mint azok a művek, amiket hátrahagyott.

A Magyar Tudományos Akadémia nemcsak a levelező tagsággal kitüntetett tudóst, számos bizottság vezetőjét és tagját gyászolja Arató Endrében, hanem munkálóját és szervezőjét egy olyan kutatási területnek, amely beletartozik a Duna-vidéki népek megértésének, a békének és a szocialista internacionalizmusnak feladataiba. Ezeknek a közös dolgainknak volt Arató Endre gyakorlati és elméleti munkása.

Galántai József gyászbeszéde

Búcsúzom az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tanárai, vezetői és pártszervezete nevében Arató Endre professzortól, a barátunktól, a kollégánktól, az elvtársunktól.

A búcsú ezen a helyen mindig megrázó és nagyon fájdalmas, de még inkább az, ha a leküzdhetetlen betegség alkotóereje teljében levő embert támadott meg.

Arató Endre – Bandi, ahogyan mi mondtuk – még alig egy esztendővel ez előtt is hallatlan energiával végezte sokoldalú munkáját mint tudós, mint tanár és mint közéleti ember. Közvetlenül betegsége előtt két jelentős munkán is dolgozott, amelyeket még be is tudott fejezni, de a könyvek sajnos már csak posztumusz módon jelennek meg. Az elmúlt tanév első félévében még valamennyi előadását, szemináriumát megtartotta, s ha belsőleg már lankadó erővel is, de hatékonyságában teljes értékűen. Egy évvel ez előtt még mindenütt tevékenyen jelen volt, ahol tudományos és egyetemi vezető vagy közéleti feladatot végzett. Még fél esztendővel ez előtt is próbált – bár már egyre fáradtabban – eleget tenni ezeknek a vállalásoknak.

Ebben a tevékeny, sokoldalú, az alkotó erő teljességét mutató életben oly hirtelen jött a tragikus betegség, hogy jó ideig nem tudtuk megérteni, nem tudtuk elfogadni a valót. Osztottunk őszintén reményeiben, hogy átmenti a baj, vagy legalábbis olyan, mely az alkotóképességet – ha csökkentve is, de – még hosszú ideig meghagyja.

Az élet megtörésének ez a hirtelensége és váratlansága eredményezi, hogy az immár lezárt életművet annyira befejezetlennek érezzük. Szüntelenül arra gondolunk, mi mindent nyújthatott volna még környezetének, családjának, barátainak, a tudománynak, az oktatásnak. De később, amikor az értékek számbavételét az érzelmek majd nem befolyásolják, ki fog derülni Arató Endre életművének – megtörtsége ellenére is – a teljessége.

30 esztendei tudományos és szervezői munkássággal – másokkal együtt – megteremtette egy hazánkban addig szinte teljesen hiányzó tudományágazatot: a magyarországi és kelet-európai nemzetiségi kérdés és nemzeti viszonyok történeté-

nek és jelenének tudományos vizsgálatát. S ez a mű teljes! Nem abban az értelemben, hogy lezárt és befejezett, hiszen az állandóan fejlődő tudomány ezt nem ismeri, de teljes a mű abban az értelemben, hogy az alapvetés az elmúlt 2–3 évtized alatt megtörtént és befejeződött. – S ebben igen nagy az érdeme Arató Endrének. Életművének teljességére utal az is, hogy tanítványok egész sorát nevelte ki két évtizedes egyetemi tanári tevékenysége során.

Úgy érzem, végül szólnom kell még valamiről. Mi, akik közelebbről ismertük, tudjuk, hogy három dologban jelentkezett életének tartalma, értelme, és én csak kettőről szoltam: a tudósi és a tanári alkotásokról és közéletiségéről. De talán még ezek előtt oly sokat jelentett néki a családja. Sokat adott szeretetben és kapott is. És nem lehet szavakkal kifejezni azt a hősiességet, azt az emberfelettséget, amellyel mellette felesége az utolsó percekig kitartott.

Búcsúzom az Eötvös Lóránd Tudományegyetem tanárai, vezetői és pártszervezete nevében Arató Endrétől, a barátunktól, a kollégánktól, az elvtársunktól.

M. Gosiorovsky akadémikus gyászbeszéde

Igen tisztelt Gyászoló Család!

Tisztelt Gyászoló Gyülekezet!

Mi, csehszlovák történészek is mély megrendüléssel állunk dr. Arató Endre professzor koporsója fölött. Fájdalmunkat fokozza az a tudat, hogy személyében olyan ember távozik el közülünk, aki mindannyiunkhoz rendkívül közel állt, akit szerettünk, és aki minket is szeretett.

Történettudományi munkásságát legjobban magyar kollégái tudják értékelni, de életművének jelentősége túllépi hazájának határait. Abban a szerencsében részesültem, hogy már több mint 30 éve személyesen ismerhettem Arató elvtársat, kedves feleségét és gyermekeit. Tudom, mit tett a szocialista államok tudósainak együttműködéséért. Nem volt olyan csehszlovákiai történész, aki a testvéri magyar történettudománnyal érintkezve ne fordult volna kéréssel Arató elvtárshoz. És nem volt egyetlenegy olyan eset sem, hogy Arató elvtárs ne tett volna meg mindent csehszlovákiai kollégáinak és diákjainak. Egész tudományos és pedagógiai munkássága, a különböző nemzetközi rendezvényeken elhangzott valamennyi felszólalása ennek a testvéri együttműködésnek a jegyében született. Mindnyájan nagyra becsültük tájékozottságát, becsületességét, nyíltságát és őszinteségét, azt a tulajdonságát, hogy mindig mindenkinek szívesen segített.

A kegyetlen halál kiragadta őt körünkből, de munkásságának eredményei itt maradtak. Munkatársai és tanítványai nemcsak Magyarországon, hanem Csehszlovákiában is ezekre az eredményekre támaszkodhatnak, továbbfejleszthetik őket. Ezek az eredmények a jövő nemzedék számára egy olyan ember munkásságát példázzák, akitől megtanulhatjuk, és meg is kell tanulnunk a nép érdekei és a nemzetek közötti barátság önzetlen szolgálatát az oktatói, a tudományos és a politikai

nevelőmunka területén. Éppen ezért nagyon fájdalmasan érint bennünket az a tény, hogy drága barátunkat, munkatársunkat, a fiatal nemzedék tanítóját elvesztettük.

Igen tisztelt és kedves barátunk, elvtársunk!

Amikor ma a csehszlovák történészek nevében búcsút veszek tőled, nehezen találok szavakat annak a fájdalomnak a kifejezésére, amelyet távozásod miatt érzünk, nehezen tudom kifejezni hálánkat mindazért, amit együttműködésünk elmélyítéséért tettél. Fájdalommal tölt el bennünket az a tény, hogy egy értékes ember távozik el körülünkől. Búcsúzom tőled, mint ember, aki – amint azt idén júniusban a Magyar–Csehszlovák Történész Vegyesbizottság túrócszentmártoni ülésén hangoztattam – legjobb barátomnak tartottalak téged. Búcsúzom tőled, a Magyar–Csehszlovák Történész Vegyesbizottság csehszlovák tagozatának tagjai nevében, a Csehszlovák és a Szlovák Tudományos Akadémia, a bratislavai Komenský Egyetem Bölcsészkar, a Csehszlovák Történelemtudományi Bizottság és valamennyi csehszlovákiai barátod nevében, akik őszintén szerettek téged. Szerettek téged becsületességedért, őszinte nyíltságodért, lelkesedésedért, szakmai és politikai tájékozottságodért és azért az önzetlen segítségért, amelyet munkatársaidnak nyújtottál. Még egyszer elmondom, mély fájdalmat vált ki belőlünk, hogy egy nagyon értékes ember távozik körülünkől. Munkásságod, a kiváló pedagógus és tudós életműve, a csehszlovák történettudományban is az egyik legmegbecsültebb helyet foglalja el. Ígérem, hogy barátságunk szellemében mindent megteszünk azért, hogy tovább mélyítsük a csehszlovák és a magyar tudomány internacionalista testvériségét.

Emléked tisztelettel megőrizzük!